

ANNALES SCIENTIA POLITICA

Vol. 6, No. 1, 2017

VENCÁLEK, J.: Influence of the genius loci of the Eastern front of World War I on the development of cross-border cooperation in the Slovak-Polish-Ukrainian border region. *Annales Scientia Politica*, Vol. 6, No. 1 (2017), pp. 57 – 62.

Abstract:

People are attributing specific meanings to individual places (regions) by their activity and thus they are visualizing their life ideas. In this way genius loci (genius regionis) is developed in human consciousness. This social value of the landscape, generated by the generational accumulation of human experience, forms the central part of the potential of places and regions. It is well known that the activation of the socio-economic potential of the country, including genius loci (genius regionis), contributes even to the development of cross-border cooperation. An example may be the fact that (after more than one hundred years) a genius locus of the Eastern Front of the World War I has become the generator of the development of cross-border cooperation in the Slovak-Polish-Ukrainian region.

Keywords:

Genius loci, Cross-border cooperation, Eastern front of World War I

JAROSLAV VENCÁLEK

Institute of Political Sciences
Faculty of Arts
University of Prešov
Slovak Republic
Email: jaroslav.vencalek@unipo.sk

VLIV GENIA LOCI VÝCHODNÍ FRONTY 1. SVĚTOVÉ VÁLKY NA ROZVOJ PŘESHraniční SPOLUPRÁCE VE SLOVENSKO-POLSKO-UKRAJINSKÉM PŘESHraničNÍM REGIONU

JAROSLAV VENCÁLEK

Institute of Political Sciences
Faculty of Arts
University of Prešov
Slovak Republic
Email: jaroslav.vencalek@unipo.sk

Abstract:

People are attributing specific meanings to individual places (regions) by their activity and thus they are visualizing their life ideas. In this way genius loci (genius regionis) is developed in human consciousness. This social value of the landscape, generated by the generational accumulation of human experience, forms the central part of the potential of places and regions. It is well known that the activation of the socio-economic potential of the country, including genius loci (genius regionis), contributes even to the development of cross-border cooperation. An example may be the fact that (after more than one hundred years) a genius locus of the Eastern Front of the World War I has become the generator of the development of cross-border cooperation in the Slovak-Polish-Ukrainian region.

Keywords:

Genius loci, Cross-border cooperation, Eastern front of World War I

Úvod

Přeshraniční spolupráce je v současnosti, podobně jako mnoho ostatních sociálně-ekonomických aktivit, vnímána značně nekomplexně. Nejde ani tak o nedostatečné množství faktorů, s nimiž bychom měli pracovat, ale spíše se jedná o způsob vnímání příhraniční spolupráce. V souladu se snižováním role kauzality a zvyšováním významu studia kontextuálnosti společenských vztahů, je možno vnímat přeshraniční spolupráci na bázi vzájemné doplňkovosti (komplementárnosti) jejich fyzických a duchovních aspektů.

Proto bychom měli mnohem více respektovat komplementární vztahy mezi materiálními (hmotnými) a nemateriálními (nehmotnými), mezi objektivními a subjektivními, a tím i racionálně a iracionálně působícími faktory. Při takovémto zohlednění lze lépe využít pestrou a přitom doposud velmi málo využívanou paletu nejrůznějších funkcí času. Ten totiž nemá jen všeobecně známou funkci časorozměrnou.

S funkčně a významově pojímanými integračními vztahy vznikají i nové možnosti rozvoje přeshraniční spolupráce, a to jak ve vztahu k vlastním zdrojům daných míst (regionů), tak i ve vztahu k nově kontextuálně utvářeným strukturám (např. euroregiony, etnografické regiony, nodální regiony). Fenomén přeshraniční spolupráce lze tak vnímat nejen jako momentálně aktuální jev, ale lze jej studovat i ve vazbě k minulým, významným společenským aspektům regionálního rozvoje.

Postindustriální společnost dospěla k přesvědčení potřeby vzájemné propojenosti kontinuity přeshraniční spolupráce s kontinuitami inovací. Inovační obměny jsou součástí lokálních, celostátních, celoevropských či celosvětových systémů, majících vlastní časoprostorové a obsahové struktury. Ty pak vytvářejí komplexní systém systémů. Proto při analýzách vlivu přeshraniční spolupráce na rozvoj (a to nejen) slovensko-polsko-ukrajinského regionu, právě vzhledem k různým funkcím času (např. stimulační, operační, transformační) je nutno brát zřetel jak na evolučně vzniklé synchronické struktury, tak i na ty, které vznikaly později, tedy diachronicky. Ke kontextuálnímu zohlednění funkcí času náleží studium genia loci (genia regionis), umožňující v krajině odhalovat právě ony dlouhodobě působící vztahy člověka (komunit, či jiných lidských entit) s daným prostředím.

Cílem tohoto příspěvku je nastínit na příkladu slovensko-polsko-ukrajinského přeshraničního regionu vliv jednoho aspektu genia loci (genia regionis) na rozvoj přeshraniční spolupráce. Generátorem tohoto procesu je fenomén východní fronty 1. světové války.

Genius loci jako společenská hodnota akumulace generačních zkušeností a významný faktor regionálního rozvoje

„Genius loci“ vyjadřoval ve starověkém římském pojetí ochranného ducha, který ovlivňoval charakter života lidí a míst. Tato iracionální síla nebyla omezena smrtí člověka, ale byla přenášena i dál do budoucnosti. Později vyjadřoval genius loci především konkrétní atmosféru místa. Prostřednictvím kulturně-historických determinací může vnější prostředí více či méně nejen ovlivňovat, ale i výrazně měnit vztah člověka ke světu. Ten je prostřed-

nictvím lidského vědomí vnitřně strukturován a ovlivňován jak osobními, tak společenskými snahami, záměry, či do budoucna proklamovanými nebo očekávanými hodnotami. Podle britského architekta a environmentalisty Daye (*1942) „Jakmile pochopíme, jak na nás okolí působí, dokážeme utvářet místa, která slouží k užítku v nich žijícím lidem. Prostředí připravované ne za účelem něco vyjádřit, ale podpořit nálady, pocity a vnitřní rozvoj, může prospívat fyzickému, psychickému i sociálnímu zdraví – *vnitřním kořenům individuality*“ (Day, 2004, s. 26).

Day tím upozorňuje na nevšední význam a unikátnost potřeby časoprostorového ukotvení člověka v prostředí. Genius loci (duch místa) je tak permanentně ovlivňován projevy lidí obývajících daná místa. Nelze se proto divit, že v takových místech, v nichž je ve smyslu přirozeného bytí člověka narušena harmonie mezi sociálními vztahy přijímání a dávání, nemohou se lidé dlouhodobě cítit dobře. Takovými místy jsou např. supermarkety či jiná velkokapacitní nákupní centra. Tato centra služeb mají (nejen) své ekonomické bariéry, dané vztahy nabídky a poptávky, ale mají i limity sociálně-kulturní, a tím i politicko-preferenční.

Podle slovenského geografa a prognostika Ivaničky (1929–2014) pojmy, jakými jsou genius loci, genius Evropy a genius Terrarum, znamenají neobyčejně vysokou hodnotu akumulace zkušeností mnoha generací, která usnadnila nejen vlastní existenci, ale i kontinuitu prosperitu. „Genius loci umožňuje vyzdvihnout ty klíčové vlastnosti vzájemných vztahů člověka s krajinou a jejími samoregulačními mechanismy, že se jeho znalost stává předpokladem dalšího rozvoje“ (Ivanička, 1997, s. 99).

Genius loci umožňuje dešifrovat pamětní kód předcházejících generací, jejich hodnotové systémy a etické normy společenského života. Důraz při studiu genia loci je proto spojován s prezentací myšlenkové pestrosti, bohatstvím lidských artefaktů a celkovou vitálností lidského potenciálu daného území. Lze jej tedy vnímat jako soubor mimořádných vlastností a významů studovaných míst, v nichž jsou neopakovatelným a vždy jedinečným způsobem propojeny konkrétní aspekty lidského bytí s přírodním prostředím.

Bylo by proto velmi znepokojivé, pokud by společenské elity nadále tíhly jen ke krátkodobě sledovaným efektům vztahů člověka s prostředím. Toto znepokojení je navíc podpořeno historickou zkušeností, která dává za pravdu, původem maďarskému teoretiku dějin umění Štraussovi (1931–2013), vycházejícímu z hypotézy, že chceme-li se s něčím vyrovnat, pak to předpokládá, abychom danou skutečnost dokázali patřičně rozpoznat. A rozpoznat něco jako nové, lze jen na bázi už existujících tradic a znalostí, tedy na základě něčeho dějinně už dovršeného. O to důrazněji působí i jím zdůrazňované dřívější varování amerického filozofa Santayany z roku 1905 „Jestliže dnes již jedna celá generace, prý na celém světě, ignoruje vlastní minulost, je nevyhnutně odsouzená si ji znovu zopakovat“ (Santayana citován in Štrauss, 2009, s. 63).

Zabývat se studiem genia loci (genia regionis) znamená pochopit rytmus života a poznávat životní hodnoty jako něco silného, přitom často neobyčejně těžce uchopitelného, co ale dokáže lidi přimět k tomu, aby setrvali na daném místě po dlouhou dobu. To znamená, aby byli i generačně spjati s daným prostředím. Prostřednictvím znalosti genia daného území lze poznávat „stěžejní stavební kameny“, které byly, jsou a mohly by být k dispozici při budování čehokoliv dalšího. Znamená to přispět k nalezení adekvátního místa člověka v globalizujícím se světě. Znamená to odmítnout pasivní akceptování globálních trendů a přihlásit se k aktivní účasti na rozvoji globálního světového étosu, jehož nedílnou součástí je úsilí odmítající unifikaci a homogenizaci krajiny, avšak preferující poznání, které rozvíjí funkční a významové propojování rozdílností a specifických ve prospěch rozvoje fraktálně utvářených prostorových struktur.

Je obrovským nepochopením řídicích politicko-správních struktur, jestliže lokální patriotismus a vlastenectví jsou vnímány jako celkové odmítnutí globalizace, a není na ně nazíráno jako na obohacování, dnes již výrazně integrovaného světa.

Jak tedy ve světě řídicím se právními normami o výběrových řízeních a preferování ekonomicky nejméně náročných řešení vnímat názory, podle nichž mnohem důležitější než starost o nízké ekonomické náklady je kontrola nad tím, jak je konkrétní místo utvářeno ke

spokojenosti v něm žijících obyvatel a jakou podobu má jeho duch?

Není nakonec uvědomování si a ochrana génia krajiny (místa, mikroregionu, makroregionu) mnohem důležitější a významnější, než nejrůznějšími tlaky prosazovaná potřeba ekonomicky nejvýhodnějších lokalizací, prakticky jakýchkoliv objektů a jevů ve světové ekumeně, navíc velmi často náležejícím cizím nadnárodním společnostem.

Nevede vůbec cesta k pochopení současné Evropy přes porozumění, v minulosti dramatikem a prezidentem Havlem vyjádřeného společenského paradoxu, na nějž odkazuje v současnosti i sociolog Příbáň (*1967)? „Nezdá se, že by tradiční parlamentní demokracie nabízeły způsob, jak zásadně čelit „samopohybu“ technické civilizace i industriální a konzumní společnosti; i ony jsou v jeho vleku a před námi bezradné; jen způsob, jímž manipulují člověka, je nekonečně jemnější a rafinovanější než brutální způsob systému post-totalitního“ (Havel citován in Příbáň, 2016, s. 1).

Tradice a možné inovativní impulzy vzájemné spolupráce na příkladu slovensko-polsko-ukrajinského přeshraničního regionu

Přestože počátkem 3. tisíciletí se v Západní civilizaci stále výrazně prosazuje paradigma konkurenceschopnosti, je možno intenzivněji vnímat názory poukazující na nezbytnost paradigmatické proměny. Tím se rozumí potřeba akceptovat vzájemné spolužití rozdílných společenských entit (skupin, vrstev) na bázi vzájemné výhodnosti pro všechny zainteresované subjekty. Proto by měla být stěžejní pozornost věnována otázkám, v nichž se lidé zamýšlejí nad tím, jak lépe propojit prostřednictvím inovací minulé vývojové trajektorie s těmi budoucími.

Bohužel, stále je nadhodnocován význam krátkodobých ekonomických kritérií (především makroekonomických), která se dostávají mimo kontextuální vazby minulosti a současnosti s budoucností. Navíc, jsou-li inovace daným místům (regionům) mocensky vnucovány, bez vazeb k historicky vzniklým vztahům, mohou po určité době pozbyť svou životaschopnost. Tradice však neztratily nic ze schopnosti generovat inovace, zvláště pak v pestré škále forem vzájemné spolupráce. Na

straně druhé je ale potřebné naučit se původní, téměř jednostrannou závislost člověka na tradičních aspektech fungování krajiny a tradičních společenských vazbách, nahradit respektem k pestrosti lidské kultury a planetární biosféry. Ostatně vůdčí osobnost slovenského národního hnutí Andrej Hlinka (1864–1938) k tomuto synergickému vztahu téměř již před sto lety uvedl: Člověk zakotvený v minulosti upiera svoj zrak a celú svoju osobnosť do budúcnosti. Hodnotu jeho života mu vytvára minulosť, odvahu kráčať napriek všetkému dopredu mu dodáva perspektíva budúcnosti.

Protože vnímání tradice, ale i mnoha dalších nehmotných fenoménů krajinné sféry náleží spíše k iracionálním aspektům vědomí člověka, vnímání nové paradigmatické reality je úzce svázáno s objevy fungování lidského vědomí, které se udály ve druhé polovině 20. století. A právě s těmito medicínsky racionálními výzkumy podstaty funkcí levé a pravé mozkové hemisféry souvisí i obnova těch myšlenek a teorií, které při analýze pozemské reality člověka vycházejí z principu vzájemnosti jeho vnějšího krajinného rámce (landscape) a vlastního vnitřního prostředí (inscape). A právě tato vzájemnost sepětí vnitřního a vnějšího prostředí člověka, předávána následujícím generacím vytváří neobyčejně významný soubor lidských zkušeností, který lidem umožňuje kontinuální prosperitu (Vencálek, 2009).

Odhalování těchto zkušeností nemá vůbec nic společného s neosobním pojetím ducha místa. Znalost genia loci (regionis) se tak počátkem 3. tisíciletí stává, i když velmi pozvolna, přece jen zřetelným fenoménem zcela nových pohledů na funkci a společenský význam kulturních neprůmyslových odvětví (např. nekropole s významným geniem loci ve vztahu k válečným událostem, místa významného spirituálního významu, místa konání festivalů, místa s výraznou koncentrací lidové architektury).

Genius loci nekropolí východní fronty 1. světové války jako akcelerační přehraň- niční spolupráce

V připraveném 2. vydání monografie „Genius loci jako fenomén vnější sociální a územní koheze v kontextu rozvoje příhraniční spolupráce

Slovensko – Ukrajina – Polsko“ s ukončeným recenzním řízením je uvedeno:

„Dne 31. 7. 1914 vydal německý císař Vilém II. (spojenec rakousko-uherské monarchie) ultimátum Rusku, aby zrušilo několik dní před tím nařízenou mobilizaci. Den poté vyhlásila Německá říše taktéž všeobecnou mobilizaci a současně vyhlásila válku Rusku. Rakousko-uherská monarchie vyhlásila válku Rusku o pět dnů později (6. 8. 2014). Následovalo vyhlášení války Rakousko-Uhersku (Österreich-Ungarn), a to jak Francií (11. 8.), tak Velkou Británií (12. 8.). Rakousko-Uhersko tak vedlo válku hned na několika frontách.

Podle kanadského historika Paula Roberta Magocsiho (*1945), jednoho z nevyraznějších světových odborníků na historii karpatských Rusínů, „nejdůležitějším faktorem pro pochopení událostí v Karpatské Rusi je to, že Rakousko-Uhersko a Rusko, které boli spojenci v 1. polovici 19. století, boli teraz v nepriateľských táboroch. Hlavný dôvod nezhôd medzi týmito dvoma ríšami bol spojený s tzv. otázkou východu, teda s osudom Osmanskej ríše. Rakousko-Uhorsko aj Rusko chceli rozšíriť svoj politický vplyv na Balkáne, kde štáty ako Grécko, Rumunsko, Bulharsko a Čierna Hora v priebehu 19. storočia zápasili s Osmanmi a napokon získali nezávislosť, mnohokrát s pomocou cárskeho Ruska. Medzi tieto menšie štáty patrilo Srbsko, ktoré považovalo Rusko za svojho ochrancu a to sa zas dívalo na Srbsko ako na svojho spojencu proti rakousko-uhorskej rozpínavosti.“ (Magocsi 2016, s. 209)

Rakousko-uherské jednotky určené pro boj ve východní Haliči (centrum Lvov) se začaly přesouvat do tohoto území již 12. srpna. Vojenské jednotky ze srbské fronty začaly být do Haliče přesouvány od 18. srpna (první přesun jezdecká 2. c. a k. armády) do 9. září (poslední vlak vyjíždějící s vojskem 2. c. a k. armády z balkánského bojiště). Vojsko bylo soustřeďováno ve Lvovské oblasti Ukrajiny na linii Stryj (Спруї), dnes západoukrajinské město s 60 tis. obyvatel – Sambor (Самбір), dnes ukrajinské město při hranici s Polskem s 35 tis. obyvatel. Záměrem rakousko-uherských vojenských strategií měl být bleskový úder v prostoru mezi řekami Vislou (Wisła) a Bugej (Західний Буг) s cílem zatlačit carskou armádu až ke Kyjevu, což se později ukázalo jako nerealistické. K tomuto cíli mělo sloužit i přenesení hlavního vojenského velitelství z Vídně do pevnostního města Přemyšle (Przemysl) – centra střední Haliče (Галичина, Galicja). V případě vojenského neúspěchu rakousko-uherské armády bylo zjevné, že bude muset ustoupit na jih do horského pásma Východních Karpat. V bitvě u Krašniku

(první bitva 1. světové války mezi rakousko-uherskou a carskou armádou), uskutečněné ve dnech 23. – 25. 8. 1914, porazila rakousko-uherská armáda carskou ruskou armádu a zatlačila ji zpět na východ. Ve dnech 23. – 31. 8. 1914 se uskutečnila jižně od Olsztyna vítězná bitva německé armády proti carské armádě u Tennenbergu (dnes polská obec Stębark). Po krvavých masakrech koncem srpna 1914 v bitvách u Tomaszowa (dnes polské město v blízkosti ukrajinské hranice) a Komarowa vzrostl protirakouský odpor jak ze strany civilního obyvatelstva rakousko-uherské monarchie, tak i v řadách vojáků odjíždějících na frontu.“

To byl počátek bojů na východní frontě 1. světové války. Od května 1915 začal pracovat v Západní Haliči tzv. Krakovský oddíl vojenských hrobů. Podle Drogomira padlo v bojích na východní frontě v letech 1914–1915 jen v Západní Haliči 89,1 tis. rakousko-uherských, německých a ruských vojáků. (Drogomir citován in Majewski, 2015, s. 21)

Západní Halič rozkládající se od Żywce a Bialej (dnes dvojměstí Bialsko-Biala) až po řeku San, byla rozdělena na sekce, v nichž probíhaly exhumace a opětovné pohřbívání padlých vojáků. Sídla těchto sekcí byla v městech Żmigród, Jasło, Gorlice, Lužna, Pilźno, Tarnów, Dąbrowa Tarnowska, Brzesk, Bochnia, Limanowa a Kraków. Jen za období 1915–1918 zde vzniklo na 400 vojenských hřbitovů. V tomto vojenském oddíle pracovalo mnoho věhlasných projektantů, architektů, malířů a řezbářů. K nim náležel i slovenský architekt Dušan Jurkovič (1896–1946). Údaje o počtu nekropolí navržených Dušanem Jurkovičem se sice ve vztahu k různým autorům různí, jejich celkový počet se ale pohybuje mezi 28 a 32 vyprojektovanými stavbami. Jednotlivé stavby jsou zhotoveny buďto ze dřeva nebo z kamenného materiálu. Stavby dřevěných nekropolí vycházejí z etnografických architektonických prvků Vnějších Východních Karpat. U kamenných staveb je možno pozorovat historizující vlivy. Dušan Jurkovič pracoval jako hlavní projektant hřbitovních staveb především v pohraničním karpatském regionu Nowy Żmigród. Toto území se nachází severně od současné slovensko-polské hranice (historicky hranice uhersko-haličské) mezi horními toky řek Ropa a Wisłoka.

Boje probíhající na východní frontě 1. světové války v severovýchodní části dnešní Slovenské republiky (okresy Bardejov, Svidník,

Stropkov, Medzilaborce, Humenné a Snina) si vyžádaly od září 1914 do května 1915 na 45 tisíc životů rakousko-uherských, ruských a německých vojáků, kteří jsou pohřbeni na 188 vojenských hřbitovech.

Podle Martina Drobnáka z Klubu vojenské historie Beskydy se v okrese Bardějov nachází 32 vojenských hřbitovů s ostatky 2,1 – 2,6 tis. vojáků (z toho podle jména identifikovaných pouze 500). V okrese Svidník se nachází 49 vojenských hřbitovů s ostatky 4,9 tis. vojáků (z toho podle jména identifikovaných pouze 819). V okrese Stropkov s důsledku válečných událostí vzniklo 26 vojenských hřbitovů, na nichž jsou uloženy ostatky 10,4 tis. vojáků (z toho podle jména identifikovaných jen 375). V okrese Medzilaborce se nachází 41 vojenských hřbitovů s ostatky 15,3 – 15,7 tis. vojáků (z toho podle jména identifikovaných pouze 641). V okrese Humenné se nachází 8 vojenských hřbitovů s ostatky 1,8 tis. vojáků (z toho podle jména identifikovaných 890). V okrese Snina se nachází 32 vojenských hřbitovů s ostatky 8,1 tis. vojáků (z toho podle jména identifikovaných pouze 1371) (Drobnák, 2014, s. 60).

Ve vztahu k nekropolím východní fronty 1. světové války, lokalizovaným jak v polské, tak ve slovenské části Vnějších Východních Karpat lze konstatovat, že díky nejrůznějším typům projektů podporujících rozvoj přeshraniční spolupráce se jejich význam zvýrazňuje. Stávají se totiž generátorem pestré škály volnočasových aktivit (např. cestovního ruchu) a spolupůsobí při formování regionální identity obyvatel.

Závěr

Životní spokojenost lidí souvisí s opravdovostí jimi prožívaných životů, tedy s jejich vlastní důstojností a možnostmi osobního rozvoje. Opravdovost lidského bytí ale nemůže být počátkem 3. tisíciletí spojována jen s hledáním objektivních aspektů lidského bytí, ale i s akceptováním morální dimenze života každého člověka. Zájem každého jednotlivce o vlastní život a účinná láska k druhým lidem a územím, historicky ovlivněným rozdílnými kulturami a stupni vyspělosti, tvoří nutnou podmínku lidského bytí ve 3. tisíciletí. Prosto-

rové struktury se tak vyznačují vysokým stupněm nejrůznějších propojení (konektivitou).

K pochopení rozdílných stupňů a odlišnosti kulturní vyspělosti lidí může významnou mírou přispět i zpracování komplexních historicko-vývojových syntéz v podobě analýz génia míst a regionů.

Jako akcelerátor přeshraniční spolupráce při slovensko-polské hranici byl vybrán znak mající povahu genia regionis Vnějších Východních Karpat. Jím jsou boje na východní frontě 1. světové války v letech 1914/1915.

V rámci Programu přeshraniční spolupráce Polsko – Slovenská republika 2007 – 2013“ byl partnerskými městy Stropkov a Korczyňa realizován projekt „Stretnutie kultúr Karpatského pohoria“. Jeho cílem byla jednak modernizace a adaptace společensko-kulturních objektů (rekonstrukce kulturního střediska ve Stropkově a rekonstrukce zámečku generála Szeptyckiego v Korczyne), jednak realizace společných přeshraničních projektů v nově zrekonstruovaných objektech (např. „Polský den“ v rámci Stropkovského jarmarku, „Slovenský den“ v rámci jarmarku v Korczyne). Byly tak založeny předpoklady k dalším projektům. Jedním z perspektivních generátorů nového pojetí rozvoje přeshraniční spolupráce může být v podmínkách Vnějších Východních Karpat právě využití genia regionis fenoménu východní fronty 1. světové války.

Literatúra:

DAY, CH.: Duch a místo. Brno: ERA 2004.

DROBŇÁK, M.: Vojnové cintoríny z I. svetovej vojny na severovýchodnom Slovensku – zabudnutá historická pamiatka. In: DROB-

ŇÁK, M., SZABÓ, V. (ed.) Prvá svetová vojna a východné Slovensko / zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie. Humenné: Klub vojenskej histórie Beskydy 2014, s. 53 – 61.

IVANIČKA, K.: Základy synergetiky. Banská Bystrica: Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov Univerzity Mateja Bela 1997.

MAGOCSI, P., R.: Chrbtom k horám / Dejiny Karpatskej Rusi a karpatských Rusínov. Prešov: UNIVERSUM-EU 2016.

MAJEWSKI, J.: Cmentarze z I wojny światowej w Beskidze Niskim i na Pogórzu. Skołyszyn: Kruźwir 2015.

PŘIBÁŇ, J.: O odkazu Václava Havla a potřebě existencionální revoluce pro 21. století: odporovat strachu. Právo / Salon – literární a kulturní příloha, Vol. 26, No. 17 (2016), s. 1, 5.

ŠTRAUSS, T.: Toto čudesné 21. storočie / esej o aktuálnej súčasnosti. Bratislava: Kalligram 2009.

VENCÁLEK, J.: Od genia loci k vizím o regionálnom rozvoji. In: TEREM, P. (ed.) Scientific skript, Vol. 8, Konkurencieschopnosť európskych krajín v kontexte poznatkovo-orientovanej ekonomiky. Banská Bystrica: Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov Univerzity Mateja Bela 2009, s. 165 – 172.

VENCÁLEK, J.: Genius loci jako fenomén vnější sociální koheze v kontextu rozvoje přeshraniční spolupráce Slovensko – Ukrajina – Polsko. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2016.

Článok je čiastkovým výstupom grantovej úlohy Výskum hraníc a cezhraničná spolupráca: rozšírenie ponuky vysokoškolského vzdelávania v politických vedách - KEGA č. 054PU-4/2016